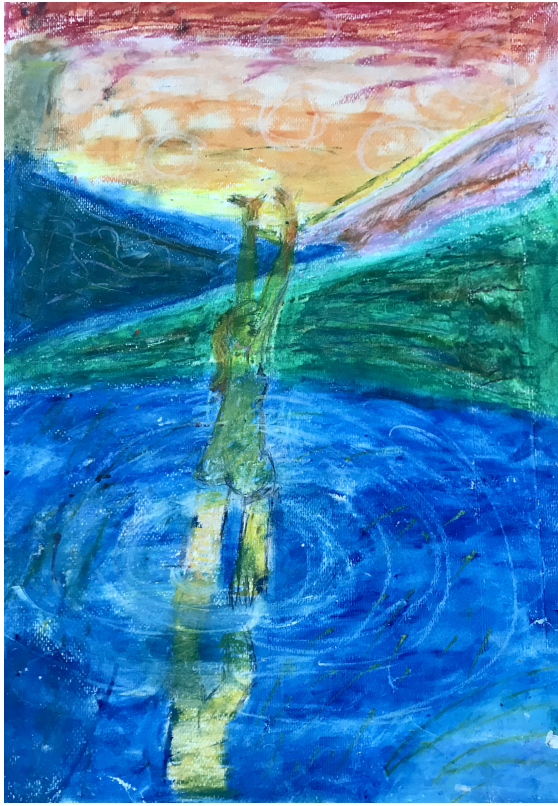

PASAULE RUNĀ AR MANI

Es strādāju mākslas muzejā, mācot dažādu vecumu cilvēkiem – sākot no 10 gadiem – saprast un iepazīt mākslu. Nodarbībās, kas domātas itin visiem interesentiem, cenšos parādīt, ka māksla ir interesanta, bezgala dažāda, un domāšana vizuālās kategorijās un to materializācija – tieši tāpat. Un vispār – mēģinu ļaudīm ļaut sajust, ka šādām izpausmēm nav robežu! Ja tu esi gatavs ielēkt kādā vēl neiepazītā pieredzē, ko mākslas pasaule var piedāvāt – tā vienlaikus būs garantija jaunam piedzīvojumam. Protams, strādājot muzejā, pat sienas palīdz – mākslas darbi iedarbojas ļoti iedvesmojoši.

Vēlos pastāstīt, kā es strādāju un pie kādiem principiem pieturos. Man šķiet, ka vizuālajā, bet patiesībā, jebkurā komunikācijā, visu nosaka enerģija, kas šajā procesā ielikta. Un tai jābūt dzīvīgai. Dzīvīgā enerģija rodas, ja tu nevis izpildi lietas mehāniski, bet pieslēdz procesam savas domas, emocijas un pārliecību. Tad, kad tev ir interesanti. Es visu mūžu esmu izmantojusi sevi kā testeri, lai pārbaudītu dažādas idejas un pieņēmumus un lai saprastu, kā lietas strādā. Pārlieku prātā – kad es jūtos ar kaut ko aizrāvusies? – protams, tad, kad man ir interesanti. Kad man ir interesanti? Tad, kad es varu uzzināt kaut ko jaunu par sevi un pasauli un varu izmēģināt to darbībā, un tad, kad šis process man patīk. Tāpēc vienmēr, kad domāju kādas nodarbības uzdevumu – vispirms jautāju sev: vai man tas šķiet interesanti? Un pat nemēģinu nodarbināt prātu ar lietām, kas tādas nav. Es cenšos neizkāpt no interesantuma lauka.

Vairums cilvēku, īpaši bērni, dzīvo tāpat – viņi pēc iespējas ilgāk cenšas uzturēties savā interesantuma teritorijā. Mans kā mākslas skolotājas uzdevums ir parādīt saviem audzēkņiem vēl kādas jaunas, ar mākslu saistītas teritorijas, – kā jaunu vizuālās izpausmes iespēju.

Pastāstīšu par nodarbību pirms vairākiem gadiem, ko vadīju kādā skolā akmeņu izpētes projekta ietvaros.

Iepriekšējo vasaru kopā ar draudzeni bijām pavadījušas Jūrkalnē un kā apmātas nodarbojāmies ar akmeņu lasīšanu pludmalē. Protams, tā nebija pārāk saimnieciska nodarbe, taču nespējām atrauties, jo, līdzko nokāpām liedagā, akmeņi pilnībā pārņēma mūsu apziņu. Reiz draudzene atnesa man rozā akmeni ar melnām pumpām un teica, ka tas esot līdzīgs man. Novērtēju – jā, tā varētu būt, taču kaut kā pietrūka pilnīgai un objektīvai ainai, un es sāku mērķtiecīgi meklēt kādu papildinošo akmeni, kas manu būtību izteiktu pilnībā. Es nezināju, kādam tam jāizskatās, taču zināju, ka, līdzko ieraudzīšu, tā tūlīt pazīš. Tas izrādījās tumši pelēks, matēts un gluds akmens, kas manai personībai piešķīra noslēpumainu dziļumu. Aizrāvos un metos meklēt atbilstošus akmeņus arī saviem draugiem, un izrādījās, ka tos iespējams atrast pilnīgi visiem.

Tieši šo principu izvēlējos nodarbībai skolēniem. Klases telpā atradās ļoti daudz dažādu akmeņu, un es katram dalībniekam lūdzu izvēlēties vienu vai vairākus, kurus viņi varētu asociēt paši ar sevi. Nākamais solis bija vērot izvēlētos akmeņus un saprast – tieši kas – krāsa, forma, zīmējums vai šo elementu noteikta kombinācija likusi domāt par līdzību ar sevi. Skolēnu uzdevums bija nosaukt šīs pazīmes vārdā un pastāstīt, kāpēc tās viņiem šķitušas tuvas un svarīgas. Gadījās arī tā, ka bērns nespēja pateikt, kāpēc paņēmis tieši to vai citu akmeni, taču bija jutis, ka tas jādara. Tad iesaistījās citi, izsakot minējumus un pieļāvēumus, kas šo akmeni saista ar konkrēto cilvēku, un dažiem gadījās patiesi brīnumaini atklājumi. Bērnu stāsti bija lieliski – piemēram, kāds zēns akmens rakstā bija ieraudzījis elektrības stabu, un tas viņam šķita ļoti nozīmīgs. Atceros, ka bērni bija patiesi aizrāvusies un mums bija grūti iekļauties paredzētajā laikā. Nodomāju, ka būtu brīnīšķīgi šo projektu noslēgt ar akmeņu fotogrāfiju izstādi un skolēnu stāstiem un atklāsmēm par tiem, taču projekta laiks bija beidzies, tāpat kā manas pilnvaras šajā konkrētajā reizē.

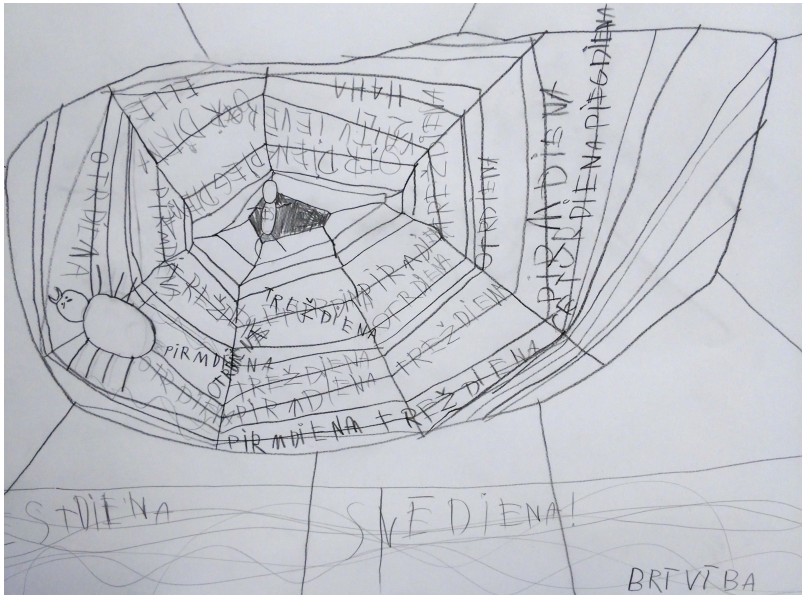
Man likās ļoti svarīgi, ka bērni pārliecinājās, ka akmens forma, zīmējums vai krāsa attiecīgā kontekstā var strādāt ļoti daiļrunīgi un ka ar šādām kategorijām iespējams runāt par sev būtiskām lietām.

Šo stāstu izstāstīju tik izvērsti un detalizēti tāpēc, ka tas ir kā ilustratīva virsbūve vairākiem principiem, kas man mākslas pedagogijā šķiet ļoti svarīgi. Fakts, ka, veidojot darba uzdevumus, salāgojam tos ar savu pieredzi un pārliecību, nozīmē, ka jau sākotnēji stundas norisē ieliekam savu enerģiju. Tomēr, pirmais un svarīgākais – vienmēr jāpatur prātā, ka visas mākslas nodarbības un stundas skolā iepazīstina ar Mākslu. Tās ir par Mākslu! Tieši šai idejai jābūt kā zelta metram un kontroles mehānismam, ar ko varam pārbaudīt savas idejas uzdevumiem un metodēm, ko piedāvājam saviem audzēkņiem.

Tātad, trīs principi:

1. Autora viedoklis

Mākslas darbi top divu iemeslu pēc – mākslinieka iekšējās nepieciešamības vai pasūtījuma gadījumā (tas paredz arī honorāru). Taču personīga ieinteresētība ir abās reizēs. Secinājums – ļoti vienkāršs – tas atkal ir saistīts ar interesantuma zonu.

Mākslinieki, kurus mēs pazīstam no mākslas vēstures, par kuriem runājam un kuru darbus rādām kā piemērus, ir bijuši personības ar savu viedokli, pasaules redzējumu, kas viņu laikabiedriem, bet joprojām daudziem no mums arī šodien liekas nepieņemams, traks, aizvainojošs un nesaprotams. Taču pārsvarā viņi visi vēlāk ir izrādījušies mākslas klasiķi, par ko tagad mācāmies skolā. Nav tālu jāmeklē – mūsu spožā klasiķu trijotne: Rozentāls, Valters, Purvītis – pirmajos daiļrades gados dzimtenē tika saukti par nemākuļiem un paviršiem zeltiem, kas ar savu rupjo izteiksmes stilu tikai aizvaino publiku. Tas pats tika attiecināts arī uz nākamo paaudžu autoriem. Tomēr viņi visi turpināja strādāt tā, kā uzskatīja par vajadzīgu, gluži vienkārši tāpēc, ka citādi nemaz nevarēja.

Šis ir ļoti svarīgs aspekts – respektēt autora (skolēna) redzējumu un viedokli. Protams, viņiem patīk arī kaitināt, izaicināt skolotāju un pārbaudīt mūsu nervus, taču pārsvarā tas notiek tajos gadījumos,

ja skolotājs prasa darīt lietas, kas šķiet bezjēdzīgas un garlaicīgas. Man vienmēr ir liecies, ka daudz svarīgāk par teoriju, kas daudzviet tikusi akceptēta un lietota kā mākslas principi (kaut gan patiesībā ir visai attālināti saistīta ar mākslu), ir likt sajust, ko nozīmē ar vizuālo zīmju un mediju palīdzību runāt par to, kas tieši tev šķiet svarīgs. Tas, ko tālāk teikšu, neattiecas uz mākslas skolām, kuras gatavo profesionālus māksliniekus, jo tur strādā citi mācību principi.

Mācību procesa kvalitātes rādītājs ir audzēkņa iesaistīšanās pakāpe uzdevuma veikšanā. Bieži vien cilvēkam nav īpašu dotumu, bet viņš vēlas zīmējumā vai kā citādi izteikt ko svarīgu, tomēr rezultāts sanāk diezgan tizls. Šādos gadījumos es vienmēr apjautājos, ko tieši viņš vēlējies parādīt darbā, un iesaku veidu, kā to varētu izdarīt izteiksmīgāk. Tas ir ļoti vienkārši, un rezultātā audzēknis nejūtas kā pēdējais nejēga, viņš piedzīvo arī to, ka viņa domu gājiens ir pilnīgi normāls un akceptējams, citiem vārdiem – netiek iznīcināta viņa pašapziņa. Viņš tiek pieņemts un respektēts kā personība.

Manas mākslas nodarbības apmeklē daudzi pieaugušie, un ir vesela grupa dāmu 40+, kas, ierodoties pirmo reizi, saka apmēram šo: es jau neko nemāku. Kad jautāju, vai viņas kaut ko zīmē vai glezno pašas savam priekam, parasti seko atbilde – “Man skolā pateica, ka zīmēšanā esmu nulle, man nolaidās rokas, un es sapratu, ka labāk šajā virzienā neko nemēģināt darīt.” Taču nez kāpēc pēc vairākiem gadiem viņas ir atnākušas uz mākslas nodarbību...

Skolotājiem, kas tik kategoriski izturas pret bērniem, vēlos pajautāt – ko tik briesmīgu šis bērns var uzzīmēt, kā dēļ būtu jāiznīcina viņa pašapziņa kopā ar vēlmi turpināt zīmēt? Vai viņa darba toksiskā ietekme draud iznīcināt kādu cilvēku, augu vai vismaz priekšmetu? Pedagogiem, kas kaut nedaudz pārzina mākslas vēsturi, būtu jāatceras, ka visas briesmīgās lietas jau sen ir uzzīmētas, pieņemtas un tāpēc zeme nav pārstājusī griezties!

Pat tiši attēloti visai murgainus sižetus vienmēr var parādīt vēl izteiksmīgāk, un, manuprāt, tieši šajā virzienā skolotājam būtu jāreaģē. Proti, izrunājoties ar audzēkni, kā darbam piešķirt vēl lielāku efektu. Tas noņems bērna izaicinošās idejas svarīgumu un novirzīs viņa uzmanību uz tīri profesionāliem kompozīcijas veidošanas paņēmieniem, tādiem kā krāsa, laukumu izvietojums, kontrasts, un sapratni, ka gudras manipulācijas rezultātā var panākt lielisku iespaidu.

Vēlos pastāstīt vēl vienu piemēru no mākslas nodarbības.

Muzejā runājam par ekspresionismu. Rādu darbus un stāstu par mākslinieku grupu Tilts. Zīmēšanas uzdevums – atcerēties savas dzīves epizodi, kad esi juties pazaudēts, izmisis vai vienkārši nelaimīgs, un mēģināt to attēlot ar līdzekļiem, kurus izmantoja vācu ekspresionisti – deformāciju un emocionāli piesātinātas krāsas ar simbolisku nozīmi. Kāds kungs uzzīmē ļoti godīgu, bet neizteiksmīgu darbu. Pirmkārt, es novērtēju viņa drosmi, otrkārt, iesaku pamainīt dažas vietas, lai zīmējums kļūtu atraktīvāks. Tā arī notiek! Man šķiet, ka šis cilvēks juta manu cieņu pret viņa viedokli un pārliecinājās, ka idejas vizualizācija var tuvoties tam, kam ir saistība ar

mākslu. Un vēl – viņš iepazīna to, kā strādā kompozīcijas elementi un vizuālie izteiksmes līdzekļi.

Pati esmu izjutusi, cik spēcīga attiecībā pret bērnu ir pieauguša cilvēka enerģija. Bērns ir trausls un īsti nepārzina pasaules spēles noteikumus, un tik viegli ir viņu salauzt. Mākslas stundas ir ideāla vieta, lai attīstītu bērna pašapziņu, jo neko nevar izdarīt nepareizi, kā, piemēram, eksaktajos priekšmetos, kuros eksistē pareizās un nepareizās atbildes. Mākslas nodarbībām būtu jāprovocē katra cilvēka individuālais redzējums. Cik lieliski ir komunicēt ar bērniem, kuri ir līdzsvaroti un apzinās, ka viņu domas pieaugušajiem šķiet interesantas. Un tā arī ir – ja neiznīcinām bērnu individualitāti ar iluzoru pareizību, kas patiesībā slēpj pašu pieaugušo apmulsumu, muļķību un bailes, iegūstam ļoti veselīgu un patīkamu vidi, kurā pašiem atrasties! Gribi negribi, jākļūst moralizējošam.

2. Interesantums

Mākslas stundu uzdevumiem jāsaturs elementi, kas bērnam šķiet aizraujoši vai aktuāli. Patiesībā, tas ir vienkārši – jebkuru tēmu jāiepako attiecīgajam vecumam atbilstošā veidā. Nu, piemēram, tāda lieta kā perspektīva. Kāda meitene man stāstīja, ka skolā bijis uzdevums ar zīmāja līniju uzzīmēt aleju ar kokiem, kas pareizi samazinās tālumā un pārvēršas punktā uz horizonta līnijas. Pēc tam tieši tas pats jāuzzīmē vēlreiz, lai saprastu perspektīvas principu pavisam labi. Protams, dubults neplīst, bet riebums pret perspektīvu arī garantēts.

Var taču likt uzzīmēt ko tādu kā – mana sapņu istaba vai nākotnes pilsēta, vai to, kā izskatās šoseja, ja es guļu uz trotuāra. Pirmkārt, iedarbosies iztēle, otrkārt, uzdevumā tiks izmantota perspektīva. Tieši tāpat var rīkoties ar jebkuru tēmu, ietērpjot to atbilstošā anturāžā. Un nekad nesmieties par bērnu un nenoliegt to, ko viņš ir izdomājis. Pamēģini pats!

Dažus gadus vecs Ziemassvētku stāsts.

Diena pirms Ziemassvētkiem. Sapratu, ka nodarbībā nedrīkstu šo notikumu apiet, bet nevēljos arī ieslīgt ar to saistītās detaļās. Tāpēc izvēlējos tēmu gaisma, kas, manuprāt, bija pietiekami plaši un brīvi interpretējama. Tā arī notika. Kāds zēns ar zīmuli uzzīmēja darbu Bandīts izgaismo vampīru. Vienīgais, ko varēju viņam ieteikt, bija - kontrastaināk izcelt gaismu un tumsu, lai gaismas strēle darbotos spilgtāk. Viņa darbs visai grupai radīja brīnīšķīgu prieka sajūtu, kas tā pietāv Ziemassvētkiem.

Ja bērni jūt, ka netiek kritizētas viņu idejas un tiek akceptēts viedoklis, viņiem kļūst interesanti. Mākslas stundās būtu jāstrādā tikai ar izteiksmes līdzekļiem un jārada priekšstats, kādi ir šie izteiksmes līdzekļi un kā tos labāk piemērot savām idejām. Var rādīt piemērus no mākslas vēstures – tur ir ko rakt! Un tas ir ārkārtīgi iedvesmojoši! Bieži vien cilvēkam vienkārši neienāk prātā šāda vai tāda iespēja – mākslas stundas ir domātas arī tam, lai bērns varētu izdarīt atklājumus. Var rīkoties arī otrādi – ļaut bērniem pašiem piemeklēt tēmu noteiktiem izteiksmes līdzekļiem. Kļūsti izgudrotājs!

3. Jēga

Visas šīs lietas kopā veido mākslas stundu jēgu. Naivi ir cerēt, ka runājot tikai par iedomātajām kompozīcijas likumbām, bērnam, ja vien viņš nav īpaši apdāvināts, radīsies interese par mākslu. Viņam būtu jāsaprot, kāpēc tas vajadzīgs un ko ar to visu var iesākt. Ja kādam zēnam patīk zīmēt mašīnas, lai viņš zīmē mašīnas. Ja viņš redzēs, ka citi bērni nodarbojas ar ko citu, varbūt arī viņam radīsies vēlme pamēģināt.

Pie manis uz nodarbībām nāca kāds zēns, kam patika zīmēt tikai ar zīmuli, pie tam ļoti sīkas un smalkas lietas, turklāt diezgan pabaisas. Piemēram, kā tumšis uzglūn visiemi, utml. Bet viņš to darīja tāpēc, ka viņa domas, acīmredzot, riņķoja šādās sfērās. Taču ar laiku tumšās notis no zīmējumiem pazuda un viņa darbos parādījās interesantas idejas. Viņš pats to novērtēja un arī citi izteica zēnam komplimentus. Tagad puisis ir iestājies mākslas skolā, un nesen saņēmu no viņa mamma brīnīšķīga zīmējuma foto.

Reizēm jāļauj bērnam vienkārši pašam attīstīties, neliekot viņu vardarbīgos rāmjos. Mūsu sabiedrība jau tā ir diezgan stīva, daudzi cilvēki ir iestīguši stereotipos, baidoties izpausties, izgāzties vai izskatīties muļķīgi. Tas ir ārkārtīgi garlaicīgi. Bet šādus cilvēkus ir izveidojusi tieši audzināšana, sabiedrības viedoklis, moralizējoša attieksme skolā un ģimenē, kuras pamatā, grozies kā gribi, tomēr ir bailes. Varbūt jāuzdod godīgs jautājums sev – no kā es baidos, un kas mani apdraud? Ja runājam par mākslas stundām – kā zīmējums var kādu apdraudēt? Arī psihoterapeita sesijās cilvēks tiek rosināts izrunāt savu problēmu. Lieta tā, ka viņa problēma ir viņa personības daļa, un pret to vērstoties, mēs traumējam arī cilvēka personību. Skaistums ir katra cilvēka individualitātē, un mākslas stundas ir ideāla vieta, kur to attīstīt.

Baiba Sprance ir gleznotāja, Latvijas Nacionālā mākslas muzeja izglītības programmu kuratore